

לפני הקלעים

ח. נר

1. ותהום כל הארץ

רחוב בהר"ן קיבל את פניה של דבורה בהמולת אחר הצהריים העליזה הרגילה. כמעט.

הרחוב הצר, היורד מרחוב חזנוביץ אל רח' מאה שערים, ומכוניות ממעטות לחלוף בו, שקק ילדים ששיחקו בו בחופשיות. היא צעדה במורד הרחוב, נושאת בזהירות את מגש החרסינה המכוסה. מצידו הימני של הרחוב ניבטו אליה מרפסות קטנות וחלונות עמוקים של בתי מגורים, שהכניסה אליהם היא דרך רחוב מאה שערים.

בצידו השני של הרחוב יצאו ונכנסו הילדים מפתחי החצרות המובילות אל בתי המגורים. בתוכן שמרו אימהות על פעוטותיהן ושוחחו בערנות ביניהן. מחצר מס' 21 הענקית שכמה וכמה משפחות התגוררו בה, קידמו את פניה בידידות פעיות עזים וקרקורי תרנגולות.

חצר מספר 23 שתקה כדרכה, מאחורי דלת ברזל סגורה. אל חצר מספר 25 הובילה 'מנהרה' קמורה וחשוכה, שהיוותה מקור לאין ספור דמיונות ילדות שחורים וצבעוניים. כדור עץ בעוצמה אדירה

בסמוך אליה וכמעט העיף מידיה את המגש. בעליו הנבוכים והמיוזעים, מסולסלי פאות, מיהרו לבדוק את הנזק ומלמלו "אנטשולדיג" (סליחה) מבוהל. דבורה חייכה אליהם. אילו יכלה, היתה מצטרפת אליהם... לפעמים, כשמזדמן לה לחלוף כאן בשעה הזו, היא מצטערת על שכבר עברה את הגיל.

"געוואלד!!!"

דבורה קפאה בבת אחת. המגש כמעט עף שנית מידיה. מ'מנהרת' חצר מס' 25 שלידה נעצרה שעטו החוצה כמה דמויות במהירות הסילון.

הזעקה פילחה את אווירו של רחוב בהר"ן, הטעון זה מכבר מאחורי המולת היום יום העולצת. עד מהרה הצטרפו זעקות שבר נוספות מכל עבר. הרחוב היה לחרדת אלוקים.

דבורה בהתה בעיניים פעורות מאימה בניידת המשטרה שהגיחה במהירות ממולה. אין זו הפעם הראשונה שדיירי הרחוב 'זוכים' לביקור משטרתי מהדהד. אבל עבורה, המתגוררת באחד הרחובות הסמוכים, זוהי כן הפעם הראשונה שהיא עדה בעצמה למחזה הזוועה, וממרחק של מטרים ספורים.

הניידת עצרה בחריקת בלמים מצמררת, שאי אפשר היה שלא לחוש כי היא מכוונת, ליד חצר מספר 27. שתי דלתותיה האחוריות נפערו לרווחה, וארבעה שוטרים חסונים זינקו ממנה. הנהג נותר בכסאו, מעשן סיגריה בשלווה מופגנת, שהציבור הזועם המתקבץ מסביבו אינו נוגע לה כלל ועיקר.

השוטרים דילגו על המדרגות המועטות המובילות אל החצר, ופרצו ללא גינונים אל בית משפחת שטרקס. שם, בחדר הקדמי הצמוד למטבחון הצר, מצאו את ר' נחמן שטרקס יושב ומעיין בספרי קודש.

1. ותהום כל הארץ | 11

דקות ספורות אחר כך הופיעו שוב, נושאים אותו בברוטליות בשתי ידיו ובשתי רגליו, ומטילים אותו לניידת מוכה וחבול כאילו היה סמרטוט, מבלי שאיש יוכל להושיעו.

רחוב בהר"ן בער בזעם אין אונים עצום. אין אונים, כי כל זעקותיהם ומחאותיהם של דיירי הרחוב נגעו לשוטרים הקשוחים עד הסמלים הכסופים שעל מדיהם, ולא עד בכלל. תושבי מאה שערים וגלילותיה היו למודי סבל תחת נחת ידה של משטרת ישראל, אלותיה וניידותיה. אבל כשכואב, זועקים. והכאב והצער גאו עד לבלי נשוא, לנוכח המראה הנורא של היהודי המבוגר, ניצול סטאלין ו'בוגר' סיביר, בה נותרו עינו האחת וכמה מאצבעותיו, הנלקח באכזריות למאסר בפעם המי יודע כמה - ובידי אחיו היהודים.

השנה היתה תשכ"א. ארבע שנים קודם לכן עלו ר' נחמן שטרקס ורעייתו מרים מרוסיה, והתיישבו בירושלים, ברחוב בהר"ן. ברוסיה התייסר ר' נחמן, חסיד ברסלב, שבע שנים בסיביר ב'עוון' שמירת המצוות וסיוע ליהודים אחרים לשמור על יהדותם.

חודשים ספורים אחריהם, עלו ארצה גם בתם וחתנם אלתר ואידה שוחמכר עם שני ילדיהם: צינה בת העשר ויוסל'ה בן החמש. ההורים שוחמכר ניסו להתאקלם ולמצוא פרנסה, וזה לא הלך בקלות. בינתיים, עד ל'כשירחיב', הניחו את הילד למשמרת אצל סבו וסבתו, בירושלים. הילד, שהיה קשור אליהם מאד עוד מרוסיה, התאקלם היטב ברחוב בהר"ן הירושלמי. ילד חניני הוא היה, ולו עיניים עמוקות, פנים עגולות ופאות כהות מסולסלות. יחד עם ילדי הרחוב שיחק "קדרים באים" ו"שבע מקלות", נכנס ובא בחצרות והתארח בבתיים, רכב על אופניים ולמד בחידוד "מאה שערים" אליו שלח אותו סבו. גם אחותו צינה שהתה כמה חודשים בבית הסבא והסבתא ולמדה ב"בנות ירושלים".

את הוריו לא הרבה לפגוש. פעמים ספורות באו לבקרו, ועוד כמה פעמים לקח אותו הסבא לבקרם. הם היו עסוקים מדי במאבק על הפרנסה, והסידור היה נוח לכולם.

מסתבר שניסיונותיהם של ההורים להתבסס כלכלית לא עלו יפה. הם החליטו להרים ידיים ולחזור ל'אמא רוסיה'. הפכו לקומוניסטים ופרקו עול מצוות. את ילדיהם, כמובן, ביקשו ליטול עמם.

שמע הסב נחרד. נכדו התמים והטהור יהפוך ל'גוי גמור'? היה לא תהיה!!!

וכשבאו ההורים לקחתו, הילד לא היה שם.

אחרי דין ודברים, ויכוחים ודמעות, כאשר הסב מסרב בכל תוקף לגלות לבתו את מקום מחבואו של בנה, פנתה האם לעזרת הרשויות. וכאשר הצליחה לשכנע אותם כי 'עניין עקרוני' של מאבק על הדת יש כאן, גם קיבלה אותה.

והארץ כולה עלתה בלהבות המאבק על נפשו של יוס'לה הקטן. מודעות גדולות עם תמונתו הודבקו ברחובות וקראו לסייע במציאת הילד. קריאות "איפה יוס'לה" ליוו בלעג ובשנאה כל יהודי חרדי, ופאותיהם של ילדי תשב"ר תמימים נמרטו ברחוב. משטרת ישראל נרתמה בכל עוצה ל'משימה הלאומית החיונית' של מציאת הילד והפכה את הארץ בחיפושים קדחתניים שהעלו חרס, ושמו את הרשויות ללעג ולקלס. הילד נעלם כאילו בלעתו האדמה.

הסבא האמיץ, ר' נחמן שטרקס, נלקח למאסר שוב ושוב, גם לאחר שנחלש וחלה. אך מסכת הייסורים שעבר לא יכלה כהוא זה לרוחו האמיצה. פיו נותר חתום וסתום, ובהמשך גם הוא ואשתו לא ידעו היכן בעצם נמצא הילד שהוברח ממקום מסתור אחד למשנהו.

וילדי הרחוב, ההמומים מהיעלמו הפתאומי של חברם שאך תמול-שלשום עוד ישב ביחד איתם על מדרגות החצר, היו עדים למסכת ההתעללויות שעבר הסב. המחזות הקשים לא נמחו מזכרונם שנים

1. ותהום כל הארץ | 13

הרבה אחר כך. "עד היום אין לי דו"ח תנועה, רק עקב הזיכרונות הקשים של השוטרים ברחובנו", העיד בהומור שחור דק אחד מילדי החצר, שלימים הפך לחבר כנסת.

הרבה אחרי שנעלמה הניידת בחריקת צמיגים נותרה דבורה מאובנת על מקומה. היא ננערה לבסוף מקפאונה, לשמע קול בכי היסטרי לצידה. ילדה קטנה, שעיניה הצעירות חזו במחזה האימים, לא הצליחה להתאושש.

רועדת כולה עדיין בעצמה הניחה דבורה יד על כתפה, חשה חסרת אונים. איך תרגיע את הילדה, כאשר היא עצמה מבועתת כליל?

לבסוף, אחרי דקות ארוכות, נחלשו מעט היבבות. דבורה נשאה את עיניה, ומבטה נתקל בדמותה של סבתא מרים שטרקס. זו השקיפה מהחלון כיצד נלקח בעלה שוב למאסר, ועיניה מלאות עצב. ברוסיה היתה רגילה לזאת. אך כאן בארץ היהודים?!

אישה נעימה ואימהית היתה סבתא מרים, שאליה בעצם היו מיועדות פניה של דבורה. אמא, שהיתה אחת מידידותיה, ביקשה לשלוח לה כמה פרוסות שטרודל תפוחים משובח שזה עתה עלה מן התנור.

הילדה כבר נפנתה משם, והלכה לביתה השוכן באחת החצרות הסמוכות. דבורה החליפה מבט עם סבתא מרים, ששלחה אליה חיוך חיוור.

ליד שער החצר ניצב איסר, אחד משני הבלשים המשטרתיים שעקבו בקביעות אחר צעדיהם של הסבא והסבתא שטרקס לכל אשר פנו. כאשר היה הסבא יוצא מביתו לתפילות וללימודו, היה הבלש המופקד עליו צועד בעקבותיו לבית הכנסת. הילדים היו מתגרים בו וצועקים אחריו "איפה יוסל'ה?" ו"הנה יוסל'ה!" והסבא היה משתיק אותם...

עתה נותר על עומדו רק איסר, שהיה מופקד על המעקב אחרי הסבתא. אחד מדיירי הרחוב, שהכיר את משפחתה - הדתית - של אשתו של איסר, ניגש אליו בצעד חסר רתע. "איי איי איי, איסר, מה יהיה איתך? אז מה, יקברו אותך במדי שוטר? זו התכלית שלך איסר? מה יהיה איתך?"

דבורה ניצלה את ההזדמנות שהאיש מעסיק את איסר, וזה אינו פנוי להבחין בנעשה מתחת לאפו. היא חמקה חרש אל תוך החצר, אל ביתה של סבתא מרים.

2. מה שקרה אצל פייבלה הירקן

סבתא מרים שטרקס קיבלה אותה במאור פנים שקמטי סבל וכאב נשזרו בו. בכל פעם מחדש השתאתה דבורה על יכולת העמידה של האישה המיוחדת הזו, ששוב נותרה לבדה בעוד בעלה מתייסר בכלא רמלה. סביב ביתה הקט התנחשלה הסערה הגדולה ביותר שידעה המדינה הצעירה, אבל בתוכו נותרו הנעימות, והשולחן עם האגרטל והפרחים שאליו הזמינה אותה סבתא מרים לכוס תה.

לא היה לדבורה הרבה מה לתרום מלבד השתתפות, ושעה שבה אירחה לסבתא מרים לחברה. אבל גם זה היה הרבה מאד.

בצאתה כבר ירד החושך, ולרווחתה, הבלש לא ניסה לעצור אותה. רק כאשר היתה כבר במרחק בטוח שב ליבה לפעום בקצב רגיל. ביקור אצל סבתא שטרקס היה כרוך בסיכון לא קטן. שכן גם ידידותיה היו על הכוונת, וחיפושים נערכו בתיקיהן ובסליהן. בעצם, כל הרחוב היה על הכוונת. בתי השכנים 'זכו' לחיפושים קפדניים ולתחקורים משטרתיים נרחבים, שמא יודע אי מי משהו אודות

מקום הימצאו של הילד, וכן כל משפחה שעלה איזשהו חשד שיש לה איזשהו קשר לעניין, בכל רחבי הארץ.

אלא שבניגוד לדיירי הרחוב שהיעלמותו הפתאומית של יוסל'ה החמוד ששיחק עם ילדיהם נפלה עליהם בהפתעה מוחלטת, משפחתה של דבורה הסתכנה באמת ובתמים בשמירה על קשר עם סבתא שטרקס ובתמיכה בה. שכן היה לה גם היה מה להסתיר.

ויום אחד, הגיע גם תורם.

באישון לילה פשטה המשטרה על ביתה של משפחת שוורצר, ואביה של דבורה נלקח למאסר, בחשד מעורבות בהסתרתו של הילד.

ואימה חשיכה גדולה ירדה על המשפחה.

מי הלשין עליהם?

האם מישהו מבין העצורים הרבים שמילאו את חדרי החקירות 'זימר' משהו? האם גילתה המשטרה כי ר' יצחק שוורצר סייע בהוצאתו של הילד באישון לילה מבית משפחת שטרקס והעברתו למקום מסתור?

לא שזה היה מועיל במשהו. בשנה שחלפה מאז הספיק הילד לנדוד בין כמה וכמה מחבואים, ור' יצחק שוורצר כבר מזמן לא ידע היכן הוא נמצא. גם כשהיתה המשטרה מצליחה לעלות על עקבות כלשהן, היה זה באיחור של שנה... ועד שהצליחה לשחזר בערך את המסלול שעבר, הוא כבר לא היה בארץ. הגירות הצרפתיה הנועזת ורבת התושיה, רות בן דוד, הבריחה אותו לחו"ל בתחפושת של ילדה, כשהוא רשום בדרכונה כ'בתה'.

אבל על ר' יצחק שוורצר עברה תקופה קשה מאד של מאסר, חקירות ואיומים. משפחתו נותרה בביתה, נתונה גם כן לכמה וכמה הטרדות משטרתיות שהותירו חותם טראומטי לא קטן בלבבות

2. מה שקרה אצל פייבלה הירקן | 17

הילדים הצעירים, ואחוזת חרדה נוראה לגורלו של האב. בחסדי ה' עמדו לר' יצחק נחישותו ואומץ ליבו, והוא לא פלט אף מילה מיותרת. לבסוף שוחרר מחוסר הוכחות.

"דבורה", לאה'לה חברתה דפקה על דלתה מחוסרת נשימה, כמה ימים לאחר מאסרו של האב. "אני חייבת לספר לך משהו! בואי איתי לחצר, מהר!"

בפינה נסתרת בחצר, פלטה לאה'לה את החדשה המרעישה שבפיה:
"אני יודעת מי הלשין על אבא שלך!"

דבורה בהתה בה, המומה.

"בעצם, לא ממש הלשין... יותר נכון לומר, פטפט. יותר נכון, פטפטה".

שני הבלשים שהיו מופקדים על המעקב אחר סבא וסבתא שטרקס, לא משו ממשמרתם יומם ולילה. האחד עמד בחוץ, צמוד לשער הברזל של החצר, או מול החצר, צופה אל חלון ביתם. השני ניצב בתוך החצר, מול או ליד דלת הבית. תפקידם היה לשמור אחר כל צעדיהם. כאשר היה סבא נחמן, בין מאסר אחד למשנהו, יוצא לבית הכנסת - היה הבלש נצמד אליו ומלווה אותו בדרכו. יחד היו צועדים לבית הכנסת ברסלב או לשטיבלאך במאה שערים.

הבלש השני שהיה מופקד על שמירת צעדיה של הסבתא, היה גם הוא צועד בעקבותיה לכל מקום שהלכה. לרופא, לקניות ולכל מקום. 'משמר כבוד' צמוד...

היה זה כמה ימים לפני שנאסר אביה של דבורה. סבתא שטרקס הלכה לקנות ירקות, והבלש כמובן גרר אחריה. היא בחרה בנחת פירות וירקות, מבלי למהר לשום מקום.

עוד כמה שכנות התגודדו שם ליד דוכנו של פייבלה הירקן. וגם היא, לאה'לה, היתה שם. השכנות קיבלו את פניה של סבתא שטרקס בידידות, ולמרות אוזנו הכרויה של הבלש, הרשו לעצמן להחליף עמה כמה מילים מעודדות. כנראה לא היה בהן שום דבר מעניין, והבלש החל להשתעמם. כמה אפשר להקשיב לפטפוטי קונות. הוא נטל כסא והתיישב בפניה, ממתין לסבתא שתואיל לסיים את קניותיה. בינתיים, נפלה עליו תנומה קלה... בעוד השכנות מחליפות גיחוכים.

בחוץ, לא הרחק ממקום מושבו של הבלש, המתינו לשכנות בנותיהן, רבקה'לה ושורי בנות העשר. ובעוד האימהות בוחרות את הסחורה, פטפטו להן גם הילדות. לאה'לה חברתה של דבורה עמדה לא רחוק משם, ושביבים מדיבוריהן התעופפו פה ושם עד לאוזניה.

"אני ראיתי כמה פעמים איך לוקחים את סבא נחמן ל'ביתסוקה'", סיפרה רבקה'לה נסערת. "הם הרביצו לו וסחבו אותו בידיים וברגליים! והוא צעק נורא!"

"את ממש ראית הכל בעצמך?" שאלה שורי בהערצה. אילו חוויות מסעירות עוברות על ילדי רחוב בהר?"

"בטח! אני גרה ממש ממול! החלון שלנו והמרפסת צופים ישר על החצר שלהם. אנחנו רואים משם הכל! אפילו לילה אחד, מתי שיוסל'ה נעלם, אני לא נרדמתי והיה מאוחר בלילה ופחדתי ולא רציתי להעיר את מאמע, אז הסתכלתי בחלון וראיתי אנשים נכנסים בשקט בשקט לחצר ואחר כך יוצאים עם עוד מישהו יותר קטן. בטח זה היה יוסל'ה! אולי אז לקחו אותו מהבית של סבא שלו!"

"באמת?" התנשפה שורי בהתפעמות. "ומי זה היה, האיש הזה?"

"אחד מהם, אני חושבת שקוראים לו שוורצר. אני מכירה את האישה שלו ואת הבת שלו, הם גרים ברחוב חזנוביץ. והן באות הרבה פעמים לבקר את סבתא שטרקס..."

2. מה שקרה אצל פייבלה הירקן | 19

לאה'לה, שקלטה את המילים האחרונות, התנשפה בבהלה. מה הילדות האלו חושבות לעצמן שהן מפטפות ככה ממש קרוב לבלש? אמנם הוא נראה מנמנם, אבל אולי זו סתם הטעיה, והוא מטה אוזנו כאפרכסת לכל מילה...

היא רצתה לצאת ולגעור בשתי הטיפשונות, אך הללו התרחקו בינתיים. לא נותר לה אלא לקוות מכל לב שהבלש באמת נרדם.

כנראה אכן כך, כי כמה דקות אחר כך סיימה סבתא שטרקס לשלם עבור קניותיה ונפתה לשוב לביתה. אלא שקודם לכן, שומה עליה להעיר את הבלש...

"קום שוין!" קראה אליו. "נו, קום, מ'גייט אהיים!" (בוא כבר! נו בוא, הולכים הביתה!)

הבלש התנער בבהלה, לקול צחקוקיהן הכבושים של השכנות.

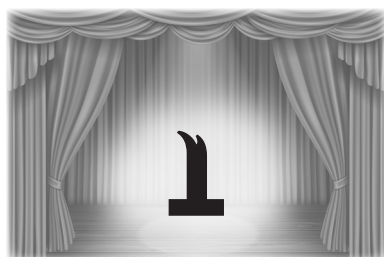
אבל לא חלפו אלא ימים ספורים, ור' יצחק שוורצר נאסר!

פניה של דבורה היו חסרות צבע כאשר סיימה לאה'לה את סיפורה. אבל לא נדרשו לה יותר מדקות ספורות כדי להתעשת. יהודי ירא שמים אינו שוכח את חובתו בעולמו.

"לאהלה, מה איתך! זהו לשון הרע למהדרין!" לאה'לה נרתעה כמי שנשכה נחש.

"ובכלל אסור לי להאמין לזה. בכל מקרה, רבקה'לה ילדה קטנה שאינה מבינה מה היא עושה. ואף אחד לא צריך לדעת על כך."

והסיפור נותר חתום בליבה של דבורה. איש מבני משפחתה לא ידע עליו לעולם.

בלגן על השולחן

התה היה חם וממותק בדיוק במידה הרצויה. בדיוק כמו אתמול ושלשום, וכמו מאז עומדה על דעתה. אתי לגמה במתינות, סוקרת את המסך תוך כדי. הנתונים השתלבו בציטונות, ואלו שטרם עשו זאת, ישתלבו עוד מעט לאחר שתטפל בהם. אצלה הכל מסתדר בסוף, דבר דבור על אופניו.

"הי, אתי! מה שלומך בבוקר נאה זה?" עדינה, אחת מעובדות המשרד הבכירות, הציצה אל גומחתה וריצוד עליז בעיניה.

אתי העיפה מבט בחלון, שגשם זועף ריקד עליו, וצחקקה. "ברוך ה', הכל בסדר", השיבה וקמה להשליך את הכוס הריקה על פח האשפה הקטן שבצד.

"כמה מסודר אצלך!" התפעלה עדינה, בוחנת את השולחן המאורגן ללא רבב. "אולי אזמין אותך לערוך גם אצלי קצת סדר. את צריכה לראות מה נעשה על השולחן שלי. אף פעם לא עלה בדעתי פשוט לקום ולזרוק את הכוס לפח כאשר סיימתי לשתות!"

בלגן על השולחן | 21

סומק נעים התפשט על לחייה של אתי. החמיא לה שעדינה מתעניינת בה, סתם מזכירה זוטרה ודי חדשה. רק שלושה חודשים במקום. כן, היא באמת מאורגנת מאד, ונחמד להיווכח שמכירים בזאת.

"טוב", קולה של עדינה הפך להיות ענייני יותר, אם כי הזיק עדיין ריצד בעיניה. "אתי, אני באמת מזמינה אותך לערוך אצלי ביקור. על השולחן נדבר בפעם אחרת, חוץ ממנו יש לנו עוד עניינים חשובים לסדר. את באה?"

עכשיו? רצתה אתי לשאול, אך עצרה בזמן. יש לה עוד מסדי נתונים לארגן... אבל מנימת הדיבור של עדינה היא למדה שהללו יצטרכו לחכות. היא לא אוהבת לעבוד כך, עם שינויים בלתי צפויים ופגישות מהרגע להרגע, אבל מילא. מעניין מה רוצה ממנה עדינה. מעולם לא הזמינה אותה לשיחה.

בפעם הראשונה מאז החלה את עבודה במשרדי "אנגלרדר הפקות", נכנסה אתי אל חדרה של עדינה, וקפאה תחתיה בתדהמה. איך היא מצליחה לעבוד ככה?

על השולחן ריקדו בערבוביה כמה כוסות ריקות וכמה מלאות, כעשרה עטים, עשרות דפים, קופסת פתקי ממו ושתי קופסאות טישו, שלושה ספרים וארבע חוברות, טלפון ופלאפון ועוד כמה פריטים שעינה טרם הספיקה לקטלג.

"למה ליזי לא מנקה אצלך?" השאלה הטפשית ברחה בלי רשות.

"ליזי?" צחקה עדינה. "מנקה ועוד איך. מה את רוצה ממנה? כל זה מהיום בבוקר!"

אתי התיישבה בהלם.

"אז את שומעת?" עדינה לא בזבזה זמן על הקדמות מיותרות. "המשרד שלנו קיבל פרויקט חדש. מסוג שדווקא ממש מוצא חן בעיני". אהה, אז זהו סוד מצב רוחה המרומם היום.

אתי נרכנה קדימה בעניין. אם עדינה טורחת להזמין אותה לחדרה כדי לשתף אותה בחדשות המרנינות, זה אומר ש-

"אז ככה, את מכירה את סמינר 'אורחות מישרים'?"

"אורחות מישרים, אורחות מישרים... כן, מוכר לי השם. אה, זה הסמינר השוכן בפינת רחוב הכלנית? בנות הדודות שלי לומדות שם".

"כן, בדיוק. אז אנחנו עומדות להכיר אותו יותר מקרוב".

אנחנו?

"הם עומדים להפיק כנס בוגרות. והם רוצים משהו מרשים, על רמה".

"והמשרד שלנו עומד להפיק להם את האירוע?"

"יפה, את מבינה עניין". כמה מחמאות בבוקר אחד! "אכן, המשרד שלנו עומד להפיק את האירוע, ולעשות את זה כמו שהוא יודע. ובכן, אנחנו מארגנות כאן את הצוות שיעמוד בראשות ההפקה הזו. מדובר בעוד שלושה חודשים. יש לנו זמן להתארגן ולעבוד היטב. זו עומדת להיות הפקה מושלמת, הם אפילו לא יודעים עד כמה! הרבה מעבר..."

"למה שציפיתם", חייכה אתי. זו היתה סיסמתו של משרד "אנגלרדר הפקות".

"בקיצור, כבר מזמן שמתי עין על העבודה המושלמת שלך. את מאורגנת, יעילה, מעשית, עושה כל דבר עד הסוף. ואני רוצה אותך

איתנו בצוות, יחד איתי ועם מירי שינדלר, שתהיה אחראית על הגרפיקה. אנחנו הולכות להיות צוות מנצח!"

בפעם הראשונה בחייה קיבלה אתי המחשה מושלמת לביטוי 'נשימתה נעתקה'. זה הרבה הרבה מעבר לכל מה שרק העזה לצפות. אך זה לא מכבר התקבלה למשרד, וכבר צורפה לצוות המנצח העומד להפיק את האירוע של השנה. תסמכו על עדינה.

היא עוד לא הספיקה להכיר אותה מקרוב מאד, שכן מעולם לא הזדמן לה לעבוד ממש עמה בצוותא, אבל כן קלטה כבר כי מדובר במישהי בעלת עוצמות נדירות, ומגע של זהב בכל אשר עוסקות ידיה. עדינה יצירתית, בעלת ראש גדול, רעיונות מבריקים ומעוף אין סופי. אה, ואישיות צבעונית ומרתקת. העסק הזה הולך להיות מעניין.

ואולי באמת יהיה כדאי לערוך קצת סדר על השולחן של עדינה, אם היא אמורה לעבוד ביחד איתה...

עדינה כבר שצפה הלאה. היא הרימה שפופרת, חיגה לשלוחה פנימית והודיעה "בואי, אנחנו מחכות לך".

"זו מירי", הואילה לתרום הסבר לאתי. מסתבר שזו הוכנסה לעניינים לפניה. טוב, היא ותיקה בהרבה במשרד וגם הגרפיקאית הראשית.

אחרי רגעים ספורים השתרבב ראשה של מירי פנימה. "אז מה, התחלנו?" חייכה בלבביות אל שתייהן. זה דווקא לא היה לאתי חדש. מירי תמיד נעימה, לא גילתה אותה רק היום כמו עדינה.

מחוות יד קצרת רוח הזמינה אותה לשבת. וכך, על רקע התפאורה הססגונית שעל שולחנה של עדינה, יצא מבצע הפקת כנס הבוגרות של סמינר 'אורחות מישרים' לדרכו, בשעה טובה ומוצלחת.

"תגידי, עדינה", מירי היתה יעילה וממוקדת. "מה בעצם המטרה שלהם בהפקת האירוע הזה? מה הם רוצים להשיג בו?"

"שאלת בדיוק את השאלה הנכונה", עדינה היתה נדיבה היום במחמאות. "כאשר אנו עומדות להפיק אירוע, חשוב לנו להיות מודעות מהן המטרות שאותן אנו מבקשות להשיג. לפעמים מוסד המפיק אירוע מבקש בעצם להגדיל את התרומות, לפעמים לעשות לעצמו יחסי ציבור, לפעמים ליצור גאוות יחידה בקרב תלמידי המוסד והוריהם, יש כל מיני מטרות.

במקרה הזה, המטרה של הסמינר היא להגדיל את הרישום לסמינר בשנים הקרובות".

"ומה הקשר בין זה לבין כנס בוגרות?" תהתה מירי, וטוב שכך, כי גם לאתי הציקה השאלה הזו, אך היא לא העזה לשאול. היא הרי 'ירוקה' למדי בתחום הפקת המופעים, רק שלושה חודשי מזכירות במשרד באמתחתה, ולא נעים להוכיח בורות.

"שאלה טובה", הסכימה עדינה. "והתשובה היא, שהסמינר מעוניין ליצור חיבור מחודש בינו לבין הבוגרות, תלמידותיו לשעבר, להזכיר להן את השנים היפות שעשו בין כתליו, ולערוך להן היכרות עם ההתפתחות המרשימה שידע מאז. משנותיו הראשונות של הסמינר יש כבר בוגרות שלהן בנות העולות לסמינר, ומתגוררות כאן בעיר, וההנהלה מעוניינת למשוך את ליבן ולגרום להן לחזור אל 'צור מחצבתן', אל המקום שבו גדלו הן עצמן".

"יפה", הנהנה מירי.

"ומה אמור לכלול הכנס הזה?"

"ובכן", נשענה עדינה בסיפוק לאחור בכסאה, "מבחינתנו, יהיו בו שני חלקים: הכנס עצמו, שאליו יהיה צורך כמובן להזמין את הבוגרות, מפגש בין בנות המחזורים השונים בתחילת הכנס, הרצאות, כיבוד וכל זה. החלק הזה הוא בעצם התחום שלנו, ויהיה נתון תחת אחריותנו. ותהיה התוכנית המרכזית של הכנס, שהיא מופע אמנותי בביצוע בנות הסמינר. על הפקת המופע עצמו יהיה

אחראי צוות מטעם הסמינר, ואנו נהיה שותפות לו רק 'מבחוץ', כלומר בתחומים לוגיסטיים שונים, וכמובן בשילובו בכל מכלול האירוע."

"על מה יהיה המופע?" הסתקרנה מירי.

"בקרוב ממש תיערך פגישה עם הנהלת הסמינר וצוות ההיגוי של המופע, ואז נשמע את הפרטים המדויקים מה הולך להיות בו. בגדול, לפי מה שהבנתי, יועלה בו סיפור אמיתי ומרתק מתקופת פרשת יוסל'ה".

וואו.

פגישה

השולחן הגדול בחדר הישיבות הכחול היה ערוך בכל טוב. אתי דאגה לזה כאשר יצאה בבוקר לקניות מצוידת ברשימה נדיבה מאת עדינה. עוגות גבינה, בורקס, קרואסונים, אייס קפה, פירות חתוכים, בקבוקי מים ושתייה קלה.

מן הצד היא בחנה בעניין את הבעת פניהן של מנהלת סמינר 'אורחות מישרים' ופמלייתה, שכללה את המרכזת החברתית, הסגנית ושתי מחנכות נכבדות. איכשהו, כל אלו לא מאד השתלבו בתפאורה, בחליפותיהן הסולידיות והארשת החינוכית שעל פניהן. המנהלת סקרה בחטף את השולחן והגביהה גבה בסתר. גם השאר נראו כתוהות מה בדיוק הן עושות בחדר הגדול והמרשים, העטוי וילונות כחולים מלכותיים וחיפוי עץ.

מה גרם לעדינה להתעקש על הזמנת כל הצוות הנ"ל לפגישה במשרד "אנגלרדר הפקות" דווקא, במקום להיענות להזמנה המקורית לפגישה בסמינר?

כשהתיישבה עדינה באלגנטיות על הכסא המרופד בראש השולחן, מחווה לחברות צוות הסמינר על מקומותיהן בצד ימין, בעוד אתי ומירי מתמקמות ממול, היה נדמה לה לאתי ששמץ מושג כלשהו בעניין מתחיל לנצנץ לה. אבל לא יותר מקצה חוט חמקמק, ולא היה פנאי להתעמק בו. עדינה כבר הפליגה היישר לעניין שלשמו התכנסנו.

אחרי כמה מילות הקדמה והיכרות, היא הזמינה בכבוד רב את המנהלת לפתוח את הישיבה. אתי שמצאה את עצמה יושבת בדיוק ממולה, זעה קצת בחוסר נוחות. מאז נפרדה ממנהלת הסמינר שבו למדה, לפני כמעט עשור, לא פגשה דמויות כה נכבדות מטווח כה קצר.

את משפטיה הראשונים של המנהלת בזבזה אתי על סקירת התרשמות חשאית. נראית מנהלת בכל הרמ"ח והשס"ה, מן הסוג שאת מזהה מרחוק, אבל אנושית ואפילו נעימה. ועדיין, היא תצטרך ללמוד איך נושמים כיאות ואפילו מתפקדים באירועי צמרת חינוכית מן הסוג הזה. לצידה הקשיבה מירי בתשומת לב מרוכזת, עושה רושם הרבה יותר נינוח. היא פשוט יותר מתורגלת, או שנולדה עם זה?

המנהלת דיברה בטון מדוד ורציני, אבל היה בו להט פנימי ורב עוצמה. היה לה חזון, אותו היא חלמה להגשים.

"הבוגרות שלנו, יצאו כבר כל אחת לדרכה. הן הקימו בתים, התפזרו בכל רחבי הארץ, עוסקות באשר הן עוסקות, וחיות כל אחת את החיים שלה. השנים אותן בילו בסמינר שלנו לכאורה כבר מאחוריהן. פרק בהיסטוריה האישית שלהן, שהסתיים ואיננו. אבל אנחנו יודעות שזה בעצם לא כך. שש שנות הסמינר הן פרק חיים בפני עצמו. הבנות חוות בהן את תקופת ההתפתחות האישית העצומה ביותר שלהן. הן מגיעות אלינו ילדות צעירות וחוששות, ויוצאות כבוגרות בנויות, בטוחות בעצמן ומצוידות בכלים הדרושים לפלס

את דרכן בחיים. השנים האלו חיות בתוכן כל חייהן, בתוך ליבן. וגם בלבנו, מורותיהן, שהשקיעו בהן את כל נפשן.

כנס הבוגרות נועד לחבר אותן בחזרה על הבית הזה, אל הערכים שספגו בו, להעניק כוחות מחודשים למול כל מה שהחיים מזמנים בפניהן. הזדמנות לחוות שוב את הקשרים החברתיים מלאי העומק והעוצמה שהיו כה משמעותיים עבורן. לזכות לטעימה קלה, ולו לערב אחד, מחיי הסמינר התוססים ומלאי העניין. להתלכד יחד סביב מה שחשוב לנו באמת, להצית שוב בקרבן את אש האמונה, לחזק את התעצומות הפנימיות."

אתי התבוננה במנהלת במבט בוחן. אלו לא היו דברים המוקראים מן הדף בהרצאה מן הפה ולחוץ. היא התכוונה אליהם באמת.

ולא היתה שם אף מילה על הרישום...

על אף שאם עדינה דיברה על זה בביטחון כה רב, היא כנראה יודעת מה שהיא מדברת.

היה שקט ארוך אחרי שהמנהלת סיימה את דבריה. ולאחריו, עדינה נטלה בתנועה חנינית את המושכות לידיה. גם בעיניה היה להט, והיה בו הרבה קסם.

"אנחנו מודות ומתרגשות על הזכות שהענקתן לנו, להיות חלק מן החזון המופלא הזה. להיות אלו שמוציאות אותו אל הפועל. אנחנו כאן, ביחד, בשיתוף פעולה, ניטול את החזון ונהפוך אותו למציאות מופלאה לא פחות."

מכל עברי השולחן, נדו המשתתפות בראשיהן בהסכמה מלאה. על שפתיה של המנהלת הפציע חיוך, והורעף אל כל היושבות.

"אין לי ספק", אמרה בחמימות, "כי הגענו אל המקום הנכון. ביחד, אם ירצה ה', נעשה ונצליח".

עדינה חייכה אף היא אל כולן. "אתי", אמרה בלבביות, "אני מציעה שקודם כל, נפתח את הפרויקט המשותף שלנו בברכה ובעניית 'אמן'. אולי נמזוג לכולנו משהו לשותות? אפשר לומר 'לחיים' גם על אייס קפה, לא?"

"משקה מדינה", הסכימה אחת המחנכות, וצחוק נעים ליכד את כל המסובות.

אתי מיהרה לקום ולפתוח את בקבוקי השתיה. כל אחת מזגה לה מה שמזגה, מגשי הכיבוד הועברו מיד ליד. כיאה לצוות אחד שיעבוד שכם אחד.

"ובכן", שילבה עדינה את ידיה על השולחן, "אנו עוברות אל שלב הביצוע המעשי. בתור התחלה, יהיה עלינו לתכנן את התואי הכללי של הכנס. אנו כבר יודעות שבמרכזו יעמוד המופע שאליו נגיע בהמשך. מה יהיה לפני כן?"

"מפגש בין בוגרות המחזורים?"

"בוודאי. אבל עוד לפני כן... אנו אמורים ליידע את הבוגרות היקרות אודות הכנס המתוכנן, ולדאוג שתשארנה את הערב פנוי. לכך מיועדות ההזמנות החגיגיות שנשלח אליהן, ובזאת תטפל מירי, הגרפיקאית המוכשרת שלנו", היא הבזיקה לכיוונה חיוך.

"ולשם כך, כמובן, יש לאסוף את כתובותיהן העדכניות, ובשביל זה יש לנו כאן את אתי", חיוך נוסף. "יהיה כדאי גם לפרסם מודעה מקדימה בעיתון, כדי שבוגרת שההזמנה משום מה לא תגיע אליה, תתעדכן".

הנהונים.

"כעת, יש לבחור את האולם המתאים. הוא אמור להיות במיקום נגיש, או לחילופין - יש לדאוג להסעות. האולם אמור לכלול אודיטוריום גדול דיו לצורך התוכנית המרכזית של הכנס, וכן אולם

נוסף שבו יוכלו להתאסף בוגרות המחזורים השונים ולפגוש אלו את אלו, לצד תקרובת עשירה".

הנהונים.

"עד כאן הפרטים הטכניים המשעממים", זיק קל הבלח בעיניה של עדינה. "עכשיו נעבור לחלק המעניין יותר". החבורה נרכנה קדימה בתנועה אוטומטית.

"כדי להפוך חזון מופלא למציאות מופלאה, יש להשתמש באמצעים המתאימים. למזלנו, בדורנו זכינו להרבה אמצעים כאלו. שימוש מוצלח בהם יניב אירוע שלא יישכח ימים רבים מן הלבבות. אפשר לשכור אולם, לשלוח הזמנות, לערוך שולחנות ולהזמין מרצים. ואפשר לעשות את זה בצורה מופלאה הרבה יותר".

כל העיניים היו מופנות אליה ברתק.

"עם קצת חשיבה מחוץ לקופסה, ועוד קצת היכרות עם ההיצע הקיים בשטח, וחיבור יצירתי בין שני הדברים, יהיה לנו בעזרת ה' כנס שיעלה על כל הציפיות. זוהי בדיוק ההתמחות של המשרד שלנו, ועד מהרה תיווכחו לראות עד כמה היטבתן עשות בבחירה זו".

"עדינה כבר רואה בעיני רוחה את בוגרותיכן המוקסמות מתקשות לקום ממקומותיהן, אחרי כמה שעות שבהן ריחפו בגבהים אחרים", לא התאפקה מירי, ונענתה בצחקוק כללי משותף ומרוצה. הן כולן כבר יכלו לחוש איך עומדות הן עוד רגע לרחף אף הן בגבהים אחרים, תחת שרביטה של עדינה.

זו לא הכזיבה, כמובן. זה בדיוק היה התחום שלה.

"אלו רק רעיונות כלליים שחשבתי עליהם", הקדימה. "בהמשך, נפתח אותם לכיוונים מעשיים. אז ככה:

אפשר בהזדמנות חגיגית זו להעניק עיצוב מחודש ללוגו הוותיק של הסמינר, ולהשיק אותו במהלך הכנס, כאשר יבוצע על הבמה על ידי בנות המקהלה שיעמדו בצורה של הלוגו..."

התנשפות נדהמת עלתה מסביב.

"ב'בר' העשיר שייערך באולם קבלת הפנים ומפגשי בנות המחזורים השונים יהיו פירות מגולפים בעיצוב הלוגו החדש, וזרנוקי אור מן התקרה יציירו אותו על המרצפות. נחלים מלאכותיים יכוונו את הבוגרות אל נקודת המפגש של המחזור שלהן..."

"נחלים - מה?" כמעט נשנקה המנהלת.

"נחלים מלאכותיים", ביארה עדינה בסבלנות, עיניה חולמות. "על הרצפה יונחו צינורות שקופים, ובהם יוזרמו מים ממונעים, צבועים בתכלת".

עיניים נדהמות נתלו בה מכל עבר. היא המשיכה במלוא המרץ: "אפשר גם לשלב תערוכה ייחודית. למשל, דגמים מוקטנים של סמינרי בית יעקב בארץ ובעולם, מאז ימי שרה שנירר ועד לדורנו.

בכנס עצמו, לא יהיו רק סתם הרצאות. אפשר לשלב סיפור אישי מטלטל של בוגרת. תזמורת בביצוע בוגרות. מסכי תקרה או שערי תאורה שיוקרנו עליהם קטעים מן הסמינר. זרנוקי אש יעלו מכל מיני מקומות, עיגולי אש סביב פאנל של מרצים..."

"אשו!" המרכזת החברתית זינקה ספונטנית. "אש קרה", צחקה עדינה.

"כמובן, כל בוגרת תזכה במארז אישי מפנק. אפשר להוריד אותו מרחפן שיסתובב באולם וימטיר את המארזים במקומות המיועדים להם... וזו כמובן רק ההתחלה".

עדינה השיטה את מבטה סביב הנוכחות, מצפה לזיקי ההתפעלות. אך מכיוונה של המנהלת, עלתה שתיקה ארוכה.

"אלו רעיונות יצירתיים להפליא", אמרה לבסוף מדודות מדודות.
"אך לא ברור לי עד כמה הם מתאימים עבורנו".

"יש להם את העלויות שלהם", הבינה עדינה היטב. "אך אנחנו נמצא
את הדרך להסתדר עם התקציב. זה חלק מן המומחיות שלנו".

"אין זה רק עניין של תקציב".

אפרוחית

עדינה התאוששה מהר.

"בכל מקרה, נצטרך לדון בהרחבה שוב על הפרטים בטרם נחליט עליהם סופית. כרגע אנו רק מעלות כל מיני אופציות באופן ממש כללי. וזמננו מתחיל להיות קצר. אני מציעה שנעבור אל המופע".

המנהלת אישרה בניד ראש, והחוותה אל המרכזת החברתית היושבת לצידה, שפרויקט המופע באחריותה. "חני, תורן".

חני, מופתעת קצת מן העקיפה המהירה של ההסתייגות הברורה מרעיונותיה המופלאים של עדינה, ועוד יותר משיתוף הפעולה של המנהלת, התנערה.

"טוֹוֹב..." השתדלה להחליף הילוך בזריזות. "בקשר למופע. אז ככה, היתה לנו התלבטות ארוכה בנוגע לתוכן המופע. בעצם, הרעיון של כנס הבוגרות עלה על הפרק כבר בתחילת הקיץ ('כאשר התברר לכם כי הרישום דליל מדי?'). אלא שהיה עלינו למצוא בסיס מוצלח לבנות עליו את המופע.

חיפשנו סיפור שתהיה בו גבורה יהודית אותנטית. משהו שידבר אל לב הבנות, שיהיה קרוב אליהן, אבל גם ייחודי ומקורי. ואם אפשר, שיהיה אמיתי. כי להמציא סיפורי גבורה זו לא בעיה, בסיפורים הכל יכול לקרות. אבל לומר שזה משכנע? בלי ספק, הרבה פחות.

ועוד בעיה 'קטנה' התעוררה, פרוזאית הרבה יותר אבל מה לעשות, גורלית לא פחות: כסף מנלן. מופע איכותי ועל רמה יכביד על תקציב הסמינר באופן שעם כל החישובים וחישובי החישובים, היה בלתי אפשרי. כאשר כבר חששנו שניאלץ לוותר על הרעיון כולו, הופיע לו היישר בפתחנו הפתרון, לשתי הבעיות כאחת. ככתוב, 'ישועת ה' כהרף עין'...

הצעה מפתיעה הגיעה היישר לפתחנו, בתיווכה של אחת המורות: לפני חודשיים נפטרה אישה יקרה ומיוחדת בשם דבורה גליקמן, לבית שוורצר. בימי ה'שבעה', הגיעה חברתה לנחם את בנותיה ואת אחיותיה האבלות, וסיפרה להן משהו שלא שמעו מעולם:

היה זה בתקופת פרשת יוסל'ה, אשר הסעירה את המדינה בתחילת שנות הכ'. דבורה ע"ה היתה אז נערה צעירה. אביה, ר' יצחק שוורצר היה שמו, היה מעורב בהברחתו של יוסל'ה מבית סבו, ר' נחמן שטרקס".

וכאן בא סיפורה המופלא של דבורה גליקמן לבית שוורצר, אותו סיפרה לבני משפחתה חברתה לאה שכטר - רבינוביץ לשעבר. היא, עדת השמיעה לפטפוטיה של רבקה'לה הקטנה, היתה היחידה מלבד דבורה שידעה על כך.

דבורה לא סיפרה לאיש על התנהגותה חסרת האחריות של אותה רבקה'לה, שגרמה למשפחתה כל כך הרבה צער וסבל. ולא זו בלבד, אלא שבחלוף השנים, כאשר כבר היתה נשואה ופעילה מאד בקרן הכנסת כלה יחד עם לאה ידידתה, רבקה'לה הקטנה בגרה והגיעה לפרקה, ובהיותה בת למשפחה ענייה מאד, נזקקה לסיוע בהכנסת

כלה. דבורה נרתמה לעזרתה במלוא המרץ, ופעלה רבות כדי להכניסה לחופה בכבוד כשהיא מצוידת בכל הנדרש להקמת ביתה.

"לאה תהתה לא מעט על כך באוזניה של דבורה. איך זה שדווקא לילדה הזו שכה ציערה והכאיבה - היא מתמסרת כל כך. 'היא היתה אז ילדה קטנה', אמרה לה דבורה בתקיפות, 'היא גדלה ובגרה מאז, והפכה לנערה נבונה ובעלת מידות טובות. האם לא מן הראוי לדון אותה לכף זכות ולסלוח לה על משוגות ילדות רחוקות?'"

"איזו גדלות!" נפעמה עדינה. "באמת סיפור מופלא!"

"אני חושבת", הנהנה המנהלת, "שהדור הצעיר של היום, שהמושג 'פרשת יוסל' הוא עבורו לא יותר מאשר היסטוריה רחוקה, יתקשה להבין איזו גבורה מיוחדת גלומה בו.

מי שלא חי את התקופה הזו, את הרדיפות המשטריות האכזריות כלפי כל מי שרק היה איזשהו שמץ חשד שאולי הוא קשור במשהו ואולי יודע משהו, את גל השנאה הנוראי שגאה נגד היהדות החרדית כאילו כולה אשמה בחטיפת ילד, את החרדה שחוו ילדים צעירים מפני התנפלויות ברחוב ומריטת הפאות - לא יבין מה פירושו של דבר, לסלוח לילדה שמילותיה הפזיזות גרמו כל כך הרבה צער וסבל.

זו לא היתה ילדה בת דורנו הגדלה עטופה בצלופן ושמורה לבל תקרא ספרים מפחידים מדי, ומה רוצים ממנה אם דיברה כמה שטויות. היא גרה מול בית משפחת שטרקס, וראתה במו עיניה את ההתעללות הזוועתית ביהודי מבוגר וחולה. היא היתה אמורה להבין קצת יותר מה עלולה להיות משמעות פטפוטיה.

ובכל זאת דבורה לא סיפרה לאיש, לא נטרה לה טינה, ועוד התאמצה כל כך להכניסה לחופה בכבוד! איזו גדלות מפעימה! יש לנו כל כך הרבה מה ללמוד ממנה!"

"גם הבן שלה, ר' יצחק גליקמן הקרוי על שם סבו ר' יצחק שוורצר, חשב כך. והוא חיפש דרך להנציח את הסיפור המיוחד הזה. אחת מאחיותיו היא גיסתה של מורה בצוות שלנו, ושמעה ממנה על תוכנית כנס הבוגרות. היות שבתו היא בוגרת הסמינר, החליט ר' יצחק גליקמן שהינו בעל אמצעים, לממן עבורנו מופע שיעלה את הסיפור הזה, לעילוי נשמתה של אמו".

"איזה רעיון מבריק!" נשענה עדינה קדימה בעניין רב. "ואיזו סיעתא דשמיא! זה סיפור כל כך מיוחד! והרקע שלו - פרשת יוס'ה - מאד לא שגרת. בשעתו זו היתה פרשיה שהסעירה כל כך את המדינה כולה וגרמה לכל כך הרבה מתח, הסתה וקיטוב. הציבור החרדי חווה תקופה כה קשה, וגם אני תוהה עד כמה הדור של היום מודע לה בכלל. זה אכן הפך לעוד פרק בהיסטוריה.

תחשבו על יהודי תימן, שאיבדו מאות או אלפים מילדיהם שנגזלו מהם בעורמה ובאכזריות, ולאיש לא היה אכפת, הממסד שתק כמו דג לנוכח זעקותיהם ושברון לבם, אם לא שיתף פעולה בגלוי או בסתר. והנה נעלם ילד אשכנזי אחד, וכל המדינה נעמדת על רגליה האחוריות. שומו שמים, איך אפשר לקחת ילד מהוריו ולהעלים אותו מפניהם? את כל העולם צריך להפוך ובלבד להחזירו... איך הם הרגישו אז, ההורים התימנים השכולים-החיים?"

המנהלת הנהנה, מופתעת. "את יודעת, עדינה", אמרה לבסוף. "ישבנו שעות ארוכות על המתווה של המופע, אבל על זה אפילו אני לא חשבתי. את כל כך צודקת!"

עדינה התעשתה מהר מפרץ הרגשות שתקף אותה.

"אני מבינה שהמתווה של המופע כבר בנוי?"

"בשלבי בנייה".

"מי כותבת אותו?"

בפעם הראשונה בשעה האחרונה, זעה המנהלת באי נוחות מסוימת. גם שאר חברות צוות ההיגוי התכווצו קצת במקומותיהן. קמט דקיק הופיע על מצחה של עדינה. מה הבעיה?

"ובכן, אהממ... לאשתו של התורם היה תנאי מסוים. היא ביקשה שתפקיד כתיבת המופע יימסר לידיה של אחייניתה, בת אחיו של התורם. לדבריה, הנכדה המדוברת היתה בקשר קרוב מאד עם הסבתא בשנתיים האחרונות לחייה. היא ישנה אצלה כמעט כל לילה, והן היו משוחחות שעות וקרובות מאד. כך שהיא תכתוב את המופע מתוך חיבור פנימי עמוק, לא רק כמשהו שעושים בשביל כסף".

עדינה נשמה עמוק.

"יש לה ניסיון?" שאלה בזהירות.

"אהממ... אפשר לומר ש... כלומר, הוא צעירה ממש. נשואה פחות משנה. היא למדה תסריטאות ומחזאות במסלול, והגישה עבודות יפות מאד".

שקט ארוך השתרר בחדר הישיבות הכחול.

"ו... קוראים לה ציבי ניומן".

"לבית גליקמן".

"אכן".

ככה.

"הם לא נורמליים!"

כמה ניירות מעל שולחנה המבולגן של עדינה התעופפו בבהלה.

"לא התכוונתי אליכם!" נזפה בהם עדינה וליקטה אותם בחזרה בזעף. אתי ומירי כבשו בעמל את חיוכן. עדינה מרתקת אפילו כשהיא עצבנית.

"מה הם חשבו להם?!"

"הן", תיקנה אתי אוטומטית. עדינה אפילו לא שמעה אותה.

"תגידו, ככה אנחנו אמורות להרים להם שם כנס? בשביל מה לקחו את המשרד שלנו, אם אחר כך הולכים והורסים את המופע היפה עם מחזאית אפרוחית שהרגע בקעה מהמסלול! והגישה עבודות יפות מאד!!! נפלא. פשוט מקסים!"

"עדינה", העזה מירי לשאול, "אולי יתמזל מזלנו והיא באמת מוכשרת?"

"נו, באמת. פרוטקציה וכישרונות רק לעיתים נדירות הולכים ביחד".

"אולי זו אחת הפעמים הנדירות".

"אין סומכים על הנס".

"אלא אם כן אין ברירה. שמעת מה סיפרה חני, אם לא המימון מגליקמן לא היתה להן בכלל אפשרות להרים מופע. אז זה יותר טוב מכלום".

"למה הן נכנעו כל כך מהר?"

"יש לך הצעה אחרת? מה את יכולה להגיד לתורם שמגיש לך מופע על מגש של כסף? אבל אני לא רוצה את האחיינית שלך?"

"בגלל זה בדיוק, עם 'משפוחה' אוכלים קוגל. לא עושים עסקים! לא מערבים סנטימנטים עם ביצוע מקצועי ואיכות. אפילו אם היא באמת מוכשרת, האפרוחית שלהם, אין לה שום ניסיון! את

יודעת כמה צרות זה יביא לנו? נהיה עסוקות כל היום רק בלתקן את הטעויות שלה!"

"ובכן, אני חוזרת על שאלתי", מירי לא נבהלה, בעוד אתי יושבת בצד ועוקבת אחר הדו-שיח בעיניים פעורות. "יש לך הצעה אחרת?"

"אני אמצא. אין מצב שאתן להן לעשות את השטות הזו. נהיה חייבות להזיז אותה משם. או להביא מישהי נוספת, מקצועית ומנוסה כמו שצריך".

"ואיך תשכנעי אותן לשלב עוד מישהי? איך המשפחה תסכים לזה?"

"היא לא חייבת להסכים. אפשר לעשות את זה מאחורי הגב שלהם".

פיה של אתי נפער עוד יותר. גם מירי נאלמה דום. הזאת עדינה?! מה היא מתכוונת לעשות, למען ה'!?

אתי מצאה את עצמה, באופן פרדוקסלי, חושבת דווקא על אותה ציבי ניומן, המחזאית הצעירונה. 'האפרוחית' בלשונה של עדינה. והיא ממש, ממש לא מקנאה בה. הנה היא, עם ותק של כמה שנים טובות כמזכירה מצוינת, מתכווצת עכשיו בכסאה ואינה מצליחה לפצות פה. זו אינה אותה עדינה שישבה קודם במפגש המלכותי עם צוות הסמינר וניווטה אותו בכישרון רב ובנעימות רבת קסם. וזה מפחיד אותה.

שוב היתה זו מירי ששברה את השתיקה. מעניין. מירי צעירה ממנה, אבל מדברת עם עדינה בגובה העיניים. מתווכחת ושואלת ואומרת את דעתה, בלי לחשוש ובלי להתכווץ.

"תגידי, עדינה, למה זה כל כך מסעיר אותך? ובכלל, נראה היה כי הנושא הזה של פרשת יוסל'ה 'תופס' אותך מאד. מאין צץ לך פתאום העניין של ילדי תימן בהקשר אליה? גם אני, כמו המנהלת, לא הייתי מעלה בדעתי לחשוב על כך!"

"היה עולה בדעתך ועוד איך, אילו היתה לך סבתא תימניה".

"סבתא תימניה!!!!" שתיהן קפצו בבת אחת. הן בהו בעדינה כאילו ראו אותה לראשונה. שום דבר במראה שלה, או בשם משפחתה - ווקסמן - לא רמז על סבתא תימניה.

"את רצינית? סבתא שלך היתה תימניה?!"

"כן, אמא של אמא שלי". חיוך קל הרפה את פניה המתוחות של עדינה.

"ומה, גם היא איבדה ילדים?"

"לא", החיוך של עדינה הפך עייף יותר. "כי היא היתה נשואה לאשכנזי".

בלי שבעה סיבובים

הוראות אחרונות לבייביסיטר. למי בקבוק, למי טוסט, מי אוהב את הסלט בלי פלפל ומי לא אוהב חביתת עין. מקסימום, שיאכלו קורנפלקס עם חלב. התארגנות חפוצה. מהר מהר מהר. על מצב הבית עדינה משתדלת אפילו לא להעיף מבט. גם הבייביסיטר מסיטה את מבטה בטקט מערימות המשחקים השפוכות על הרצפה. לא נורא. העיקר שהיא תספיק. את החופה של אבישג, היא לא תחמיץ בשום אופן.

”אמא, המכפלת!”

עדינה בוחנת בבהלה את החצאית. איך שכחה לשלוח אותה לתיקון? מה היא עושה עכשיו? אילו היא היתה כל אחת אחרת, היתה יכולה לשלוף כבר מזמן חוט ומחט ולטפל בבעיה הזוטרה. אבל קוראים לה עדינה, ובכל מה שקשור לדברים האלו, יש לה שתי ידיים שמאליות. את זה היא גילתה כבר בשיעור התפירה השלישי. אמא חשבה שכל בת ישראל אמורה לדעת לפחות תפירה בסיסית,

אבל בשלב הזה הגיעו שתיהן למסקנה המצערת שלתת בידיה פיסת אריג, יהיה בגדר "בל תשחית" מוחלט.

איך זה שהיא לא ירשה מסבתא מזל כלום כלום כלום!?

רק כשהיא מתרווחת על מושב האוטובוס, אחרי שהחליפה בגד במהירות מסחררת, היא מרשה לעצמה לשחרר נשימה. היא תגיע בזמן, בעזרת ה'.

לא ייאמן. דומה כי אך תמול שלשום עוד שימשה כבייביסיטר לאבישג ולאחיה הקטנים. היא אהבה לבקר בביתה של דודה שרה, אחותה הצעירה של אמה, היחידה מבין ארבעת ילדיה של סבתא שנישאה לתימני. ילדיה היו עדינים ושקטים בהתאם, אציליים ומחונכים להפליא. על פי כל כללי תורת הניגודים, עדינה היתה השמרטפית המועדפת ביותר עליהם. היא היתה מלאת רוח חיים, ערכה איתם הצגות ומחנות אוהלים שדודה שרה בלעה בגבורה, וסיפרה סיפורי מתח שלא מן העולם הזה.

אבישג הבכורה היתה בת טיפוחיה של עדינה, והפקידה באוזניה את סודותיה הכמוסים בתמימות ילדותית כובשת. שלמה ואיתמר אהבו להפגין בגאווה את שליטתם המושלמת בטעמי המקרא. פעוטות הם היו, וכבר עלו לתורה כמנהג יהודי תימן וקראו כבקיאים ורגילים. כשדוד יעקב היה בבית, היא היתה מאזינה מוקסמת מן החדר השני כאשר היה יושב איתם וביחד היו קוראים שניים מקרא ואחד תרגום. על שכרה באה בשיעורי הדקדוק. למרות ששנאה אותם בכל ליבה, לא היתה לה בעיה לשבץ כל דגש במקומו הראוי לו. לא היה לה אלא להקשיב באוזני רוחה לקולו העמוק והעשיר של דוד יעקב, והמילים התנקדו מאליהן.

היא הגיעה ממש מוקדם. האולם אך החל להתמלא. אבישג הכלה היתה מקסימה ואצילית כתמיד ויותר. דודה שרה קיבלה את פניה בברכות ובהתרגשות גואה, יחד עם בנותיה - יעלה, יסכה ואביגיל. כולן בשמלות יפהפיות תפורות בדיוק מושלם בידיה האמונות של

דודה שרה, ומעוטורות ברקמה מעודנת ומיוחדת, עבודת יד של יעלה.

עדינה המטירה עליהן מחמאות בלב רחב. אז מה, לפקח על עיצובי האירועים שהיא מפיקה היא יודעת גם יודעת, במלוא טוב הטעם. אולי בעצם כן ירשה משהו מסבתא מזל?

דודותיה האחרות כבר ניצבו שם גם הן. חגיגות ומאופקות. דודה בריינדה ברונר, דודה לאה קניגסברג ודודה גיטה ברונר. עדינה ניגשה אליהן, היא כבר מתורגלת במעבר קליל בין שני החלקים השונים כל כך של המשפחה.

דודה בריינדה, מפקחת כבודה במקצועה, לא ניחמה עד היום על שעדינה המוצלחת ויתרה על הצעתה הנדיבה לסדר אותה במשרה טובה בהוראה. רעיון שובב, מן הסוג שעדינה הבוגרת של היום מרשה לעצמה רק לפעמים-לפעמים, הבליוח במוחה.

"דודה בריינדה, לא תאמיני איפה הייתי היום!"

"כן?" דודה בריינדה נפנתה אליה בעניין.

"בפגישה עם המנהלת של סמינר 'אורחות מישרים'."

"את רצינית?!" נרעשה דודה בריינדה. איך קרה הנס? מה שכנע את עדינה סוף סוף שחילה לחינוך בנות ישראל היקרות במקום להתבזבז על הפקת דינרים?

"איזה יופי! אני כל כך שמחה לשמוע! איך היתה הפגישה?"

"טובה מאד, אני חושבת. נראה לי שהיא היתה מרוצה". ואם לא, אדאג שהיא תהיה מרוצה בהמשך. אבל את זה דודה בריינדה לא צריכה לדעת.

"זה נפלא. נראה לך שזה הולך בכיוון רציני? אולי כדאי שאדבר איתה גם אני? יש לנו קשר מצוין. מילה שלי מן הסתם כבר תחליק אותך פנימה בקלות".

אפילו קצה של חיוך לא התגנב לשפתיה של עדינה.

"זה בסדר. האמת היא שדי סיכמנו עניינים". חוץ ממה שלא, אבל זה כאמור אינו מעניינה של דודה בריינדה.

"זה נהדר", אם דודה בריינדה חשה עלבון כלשהו על שהסתדרו בלעדיה, היא לא הסגירה זאת. "אז על מה סיכמתן?"

"על כנס בוגרות נפלא שנפיק עבורם, בעזרת ה', בעוד כשלושה חודשים. אני משריינת לך מראש כרטיס, דודה בריינדה. זה הולך להיות האירוע של השנה!"

עוד זמן רב אחר כך לא יכלה עדינה להיזכר בשפתיה השמוטות בהלם של דודה בריינדה, בלי לצחוק בקול. ביחד עם נקיפות מצפון. לא, זה לא היה מכבד.

בצד השני של האולם הבחינה עדינה בדודה יונה. אחותה של סבתא, שתיבדל לחיים טובים וארוכים. קמטים רכים חצו את פניה השחומות והעדינות. חיים לא קלים היא עברה. שניים מילדיה הפעוטים נגזלו ממנה במעברה, ולא אותרו מעולם. את שני ילדיה הגדולים, שמעון ושרה, גזלה ממנה אווירת ההעברה על הדת ששררה באותם ימים. משהבינו היא ודוד יוסף את המצב לאשורו, כבר ידעו לעמוד על שלהם בתוקף למרות קשיי הפרנסה ואיומי אנשי הממסד ושכנועיהם החלקלקים, ובתעצומות רוח שלחו את שאר ילדיהם ללמוד ב"חדר" ובבית יעקב. מהם זכו לראות דור מפואר.

ליד דודה יונה עומדת נערה לא מוכרת, הסוקרת את סביבותיה בעניין רב. לבושה עדין וצנוע, והופעתה חרדית בעליל. "הכירי, עדינה", אומרת דודה יונה ובפניה אור גדול. "זוהי נכדתי, יפעת".

"נעים מאד!" עדינה לוחצת את ידה של יפעת למזל טוב, ובליבה תמיהה. היא אינה זוכרת שפגשה אותה אי פעם. "בת של?"

"שמעון", מדהימה אותה התשובה. שמעון! הבן הבכור, שנלקח בעורמה לקיבוץ וחזר משם קצוץ 'סימנים' וגלוי ראש, כשעיני הוריו היקרים, התמימים והטהורים רואות וכלות ואדומות מדמעות אין קץ...

"שמעון", חוזרת דודה יונה ובעיניה כוכבים. "עבר מה שעבר, היה היכן שהיה, אבל את הגרסא דינקותא שלו, הוא לא שכח. השנים עוברות, והנה המוני בנים אבודים כמוהו מתחילים לחזור, בזה אחר זה. יפעת התחילה, והוא ודליה אשתו באו בעקבותיה. הכשירו את המטבח בשבילה, ואחר כך גם בשביל עצמם... חוזרים אל המורשת, ברוך ה'!"

יפעת מחייכת, וגם על פניה אור. "אני כל כך שמחה על ההזדמנות להכיר קצת יותר את המשפחה המורחבת. להשלים את מה שהפסדתי כל השנים..."

"ואני כל כך שמחה לפגוש אותך, יפעת!" עדינה נרגשת באמת ובתמים.

"תתפללי על יפעת בת דליה, עדינה", מבקשת דודה יונה. "שתזכה גם היא למצוא את זיווגה הראוי לה. היא שואפת להקים בת של תורה, היא רוצה בעל תלמיד חכם. להמשיך את השושלת המפוארת שאליה היא משתייכת. תתפללי גם בשבילה, כן?"

כשמתחילה החופה, עיניה של עדינה נרטבות והולכות. ובכל זאת, חיוך בלתי נשלט מתפשט על פניה כאשר היא נזכרת בחתונתה של דודה שרה עצמה. היא היתה אז בת עשר, לא יותר, וכבר נכחה בכמה חתונות מן הצד האשכנזי של המשפחה.

ארכו לה אז כמה רגעים להיזכר מה חסר לה בתמונה. משהו היה שונה מן החופות שהכירה. "אמא", הכריזה פתאום בלחש קולני מבוהל, "הם שכחו להסתובב עם הכלה שבע פעמים סביב החתן!"

חיוכים רחבים עלו מכל עבר. אמא היסתה אותה במהירות, אבל גם על פניה היתה הבעה משועשעת. רק משהסתיימה החופה הסבירה לה כי בקרב יהודי תימן לא נוהגים להסתובב עם הכלה שבעה סיבובים סביב החתן.

הפעם כבר ידעה עדינה למה לצפות. בדורנו אין שוני גדול בין חתונה תימנית לאחרת, ובכל זאת, עבודה זו חוויה כל פעם מחדש.

כמה מעניין. היא אינה דומה כלל לצד התימני במשפחה, אבל מחוברת אליו עד עומק נשמתה. ואת סבתא מזל ע"ה, אהבה כל כך. גל של געגועים שטף אותה, וזיכרונות מתוקים החלו צפים ועולים.

געפילטע פיש ולחוח

הניחוחות אפפו אותה בקסמם המלבב משאך פתחה סבתא את הדלת.

היא היתה כלה ערב נישואיה. טעונה בהמון שקיות עמוסות. היא עצרה לאתנחתא משיבת נפש בביתה של סבתא, בעיצומו של מסע קניות מתיש. בהזדמנות זו תראה לה כבר את הבגד שקנתה זה עתה, לכאורה הוא זקוק לתיקון כלשהו. סבתא בידיה החרוצות והזריזות תבצע אותו בשלמות.

היום יום רביעי בלילה, אבל סבתא כבר בעיצומן של ההכנות לשבת. עדינה יודעת מתי שווה להיכנס...

המטבח הישן נוצץ כתמיד, למרות שזה עתה בושלו בו מיטב מטעמיה של סבתא. עדינה אינה זוכרת מתי ראתה בביתה עקבות של לכלוך. מתי שלא תיכנס, אפשר ללקק את המרצפות. באופן מסתורי הן בוהקות למרות עתיקותן.

אילו לפחות היתה משאירה לה כמה סירים לשטוף! למרות עייפותה, היא היתה שמחה לעזור. אבל החריצות והזריזות של סבתא תמיד מנצחות אותה במרוץ. דומה שסיריה חוזרים למצב הללא-רבב עוד לפני שקלטו כי עלה עליהם רבב.

כמו כל כלה, מבטיחה גם עדינה לעצמה כי בבית שלה תמיד תוכל לפתוח דלת לכל אורח מזדמן מבלי שתצטרך להסמיק. תמיד תהיה עוגה במקפיא וסדר מופלא ישלוח סביב סביב. אבל כאשר היא מניחה את שקיותיה באנחת רווחה וצונחת על הספה עם הכיסוי הרקום היפהפה, מעשה ידיה להתפאר של סבתא שכמוהו לא תמצא גם בחנויות הרהיטים היוקרתיות ביותר, היא מכירה בריאליות מתסכלת, שאת הפדנטיות התימנית של סבתא היא לעולם לא תצליח לחקות.

תחת זאת, היא מעדיפה בתבונה לשאוף בעונג את הניחוחות העולים מן המטבח.

"מה להכין לך, מאמא'לה?" שואלת סבתא בלא פחות עונג. עוד מעט תעבורנה ביחד על תכולת השקיות. קודם כל שתאכל הילדה משהו. כל היום היא מתרוצצת, שתהיה בריאה. פעם, בתימן, היו הכלות יושבות ורוקמות ורוקמות את הנדוניה שלהן. היום זה אחרת... למזלה של עדינה. מה היתה עושה נערה נמרצת ותוססת כמוה, אילו היו מושיבים אותה לרקום במשך שעות, עם שתי ידיה השמאליות?

"החביתה שלך, כן?" עדינה מהנהנת במרץ. החביתה עם הסחוג, הביתי כמובן, היא המעדן הקבוע שלה בביקוריה אצל סבתא. מעניין אם ישראל, חתנה, יאהב אותה גם כן, כמו סבא שמשון...

הריחות במטבח הם תערובת מרתקת שרק המטבח של סבתא יכול לייצר. בסיר הגדול מבעבעות קציצות הגעפילטע פיש. כלותיה האשכנזיות של סבתא לא מוותרות עליהן בשום אופן. הן מתחילות בדגים טריים שהם בוחרת בשוק בקפידה, טוחנת ומתבלת ומקצצת

במו ידיה. קלופסים מוכנים לא העזו מעולם לעבור את סף דלתה. עד ימיה האחרונים היתה סבתא עמלה וטורחת, מכינה ומצחצחת. סבתות תימניות לא הכירו את המילים "אין לי כוח"...

בתנור משחים לאיטו קוגל תפוחי אדמה. במתכון שלמדה סבתא מחמותה, עלטער-סבתא ברונר ע"ה, שהיתה טוענת כי זה של סבתא עולה על שלה. וסבא שמשון, אכן, לא מוותר עליו.

וגם לא על הכובאנה, היושבת בסיר האלומיניום ונאפית-מתבשלת לאיטה. ועל המרק התימני שלה המתובל בחוויאג' שאותו היא מכינה בעצמה, כמוכן, מתערובת הל, כורכום, כמון ופלפל שחור.

עד שעדינה מיטיבה את ליבה, סבתא מוציאה את קערת הבצק ממנו תכין לחוח - מעין "לחם" רך וטעים, האהוב גם הוא מאד על סבא שמשון שעוד מעט יגיע הביתה לארוחת ערב.

עדינה מביטה בחולמנות בלתי אופיינית בידיה הזריזות של סבתא, המורחות שמן על מחבת רחבה. סבתא שופכת מן הבצק למחבת ומנענעת אותה במהירות הבזק עד שהתערובת ממלאה את כל קוטר המחבת. עד מהרה הופכות הבועות שבבצק לחורים קטנים הממלאים את הלחוח המוכן ומשמשים כסמלו המסחרי הידוע.

עד שעדינה מסיימת את החביתה, סבתא כבר מניחה לחוח מוכן על צלחתה, וממהרת בחזרה אל המחבת. מורידה אותה מהאש, הופכת מתחת לברז, שוטפת במים קרים, מנגבת, מניחה שוב על האש, מורחת בשמן, ולחוח נוסף מחליק פנימה. איכשהו, תוך כדי, היא גם מספיקה לחתוך סלט מתובל בשפע פטרוזיליה, ולשמוע מעדינה תיאור מפורט על מסע הקניות והישגיו.

עד שסבא יגיע, הן כבר תספקנה גם למדוד את השמלה החדשה שקנתה עדינה ולסמן מה צריך תיקון.

בבית של סבתא, הכל נעים וחמים ופשוט ומאורגן. אפשר לעצור קצת את המרוץ שבתוכו היא חיה בחודשים האחרונים, ברוך ה',

להתרווח על הספה ולהיזכר איך נושמים בלי לחץ. עיניה הכהות של סבתא מלטפות אותן בקטיפתיות, ומתעניינות: "אז מה שלומך ככה, חמודה?" הח' הגרונית מתנגנת בחן, ואוזניה מוכנות ומזומנות לכל מה שעדינה תבחר לשתף.

האמת, שמה שהיתה עדינה רוצה היום יותר מכל הוא - שסבתא תשתף גם אותה קצת.

כשהיא היתה ילדה צעירה, החיים היו פשוטים ומובנים מאליהם. יש צד ברונר, ויש צד דמארי. יש סבתא תימניה אחת, והמון דודות אשכנזיות. יש געפילטע פיש וחרין ובארשט וקוגל אטריות ותפוחי אדמה, ויש כובאנה, לחוח וסלוף וחילבה וסחוג. הללו חיים יחדיו בשלום ובשלווה. וכל זמן שהכל טעים, מה הבעיה?

אחר כך היא גדלה יותר, והתחילה לשאול שאלות. למה ואיך ומדוע. הסבירו לה בקצרה ובפשטות, שעלטער-סבתא ברונר, אמו של סבא שמשון, הכירה את סבתא מזל כאשר עבדה בביתם כתופרת. סבתא ברונר התרשמה עד מאד, לא רק מאיכות תפירתה אלא גם ובעיקר מאישיותה המיוחדת, דבר שאינו מתמיה כלל אם מכירים אותה מקרוב.

סבא שמשון היה כבר מבוגר יחסית. וככה, יום אחד נולד השידוך. ושני הצדדים התרצו זה לזה ואמרו לדבק טוב, למרות שתהום של מנטליות פעורה היתה ביניהם. צד דמארי זה עתה הגיע מתימן בעליית "מרבד הקסמים". צד ברונר ירושלמי זה מספר דורות. סבתא מזל למדה אידיש עד מהרה, ומשפחת ברונר נהנתה להכיר את מעדניה התימניים. מה עוד צריך?

כן, היתה לה עוד שאלה חשובה לברר: למה רצתה בה סבתא ברונר, אכן לא קשה להבין. אך איך זה התרצו סבתא מזל והוריה לשידוך? מה להם ולמשפחת ברונר האשכנזית? למה שלא יבחרו לה חתן טוב מבני עדתם, בן אותה מסורת שעליה גדלה וחיה כל ימיה?